

Előszó

Bízunk benne, hogy ennek a könyvnek is meglesz a maga sorsa.

Kötetünk Szajbély Mihály számos kötődését próbálja összekapcsolni, egy keretbe rendezni: reflektálni. Nehezen meglett címe mellett a könyv szerkezete és filológiai sajátosságai is a kiadó közösség megközelítését tükrözik. Ez nyilván elkerülhetetlen, hiszen megfigyelni, beszélni, írni csak *valahonnan* lehet. Vállalnunk kell, ha „sajátos” elrendezésben és logika szerint, esetleg szokatlan fénytörésben látatjuk Szajbély Mihály életművének kapcsolódásait és hatását. Hadd szóljunk néhány szót erről a *valahonnan*-ról.

A szerkesztői közösség a hazai felsőoktatás egy erőforrás-hiányos és elbizonytalanodott pillanatában ezzel a vállalkozással mindenekelőtt Szajbély Mihály *emberségét* szeretné megtisztelni. Talán szokatlan ezt írni egy tudományos tanulmánykötet elé. Nem arról van szó, hogy ne becsülnénk nagyra az ünnepelt tudományos teljesítményét. Fontos kiemelni azonban, hogy a kötet létrejöttén dolgozók jelentős részének tudományos tevékenysége csak távolról kapcsolódik az ünnepeltéhez, ebből következően a szerkesztők nem(csak) klasszikus Festschriftnek szánják ezt a könyvet. Természetesen, ahogyan az szokás egy ünnepi tanulmánykötet esetében, számos, az ünnepelt kutatásaihoz szorosan kapcsolódó elismert pályatárs írása tiszteleg Szajbély Mihály életműve előtt. A szerkesztői közösség részéről a kötet, az ünneplés, a 'hétköznapi megállítása' mögötti motiváció ezen túlmenően azonban még valami egyéb is: az a ritka professzori *habitus*, amelyet az ünnepeltet ismerőknek nem kell sokat magyarázni. Embernek maradni, képesnek lenni önmagunkra reflektálni: ezek olyan erények, amelyeket – biztosak vagyunk benne – minden („*textuális*”) tudományos hagyaték elé kell helyezni, ritkasága miatt példaként kell állítani. Az ünneplés tárgya, az emlegetett *valahonnan* fő irányulása, *valahovája* mindenképpen ez.

Valahonnan valahová.

Az ünnepelt a következőt mondja a kötetet indító interjúban:

„Ha ki tudjuk bekkelni azt, ami most van, akkor életben maradunk. A kérdés ma nagyjából úgy hangzik, hogy ki bírja tovább a víz alatt, levegő nélkül. Néhány privilegizált intézmény kivételével most ezt az extrém sportot üzzük a felsőoktatásban. Nem a saját jókedvünkől. Jókedvről már régen nincsen szó, és hogy a külső feltételek hogyan változnak a következő egy-két évben, ember nincs, aki megmondja.”

Ugyanott nyilatkozza az általa vezetett tanszék kapcsán:

„Jellegénél fogva pedig azt az interdiszciplinaritást képviseli, amelynek a kultúratudományos fordulat következtében egyébként is át kellene járnia bölcsészképzés egész területét.”

Kiszámíthatatlanul változó, fenyegető feltételek *kívül*, és az interdiszciplinaritás, a kultúratudományos fordulat mint képviselt értékek *belül*. Olyan lehetséges kulcsszavak ezek, melyek (túl azon hogy saját szavai) talán jól mutatják Szajbély Mihály helyét, mi több, identitását a felsőoktatás kívül-belül változó terében.

Kívül és belül: olyan terminusok, melyek az ünnepelt számára régóta meghatározó – és tegyük hozzá, általa nagy biztossággal és innovációval kezelt – luhmanni rendszerelméletben is kulcsfontosságú képletbe rendezhetőek: a rendszer (belül) és a környezet (kívül) megkülönböztetésének (és ezen megkülönböztetés mindenkor egységének) formulájába. Mielőtt a képlet részletesebb kifejtésébe, jelen kötettel való kapcsolatainak taglalásába kezdenénk, itt kell kihangsúlyoznunk, hogy a rendszerelmélet nem holmi obskúrus retró-strukturalizmus (ahogy azt sokan szeretik és szeretnék látni és láttatni), nem holmi roxforti szómágia, és nem is merev kategóriák áttekinthetetlen labirintusa. Karácsony András világos szavai szerint: „A luhmanni (rendszer) elmélet *nem* a rendszerekkel foglalkozik, hanem a *világgal*, mégpedig egy konkrét megfigyelési perspektívából, a *rendszer/környezet* megkülönböztetésnek az alkalmazásával.” A rendszerelmélet legelső sorban a megkülönböztetésről, a differenciaképzésről, és az ennek segítségével, pontosabban a *megkülönböztetés egységében* megragadhatóvá, kezelhetővé tett komplexitásról szól.

Rainer Maria Rilke *Früher Apollo* című versének kezdő sorai tökéletesen összefoglalják és érzékeltetik mindezt: „Wie manches Mal durch das noch unbelaubte // Gezweig ein Morgen durchsieht, der schon ganz // im Frühling ist...” – tartalmilag összefoglalva: ahogyan néha a még lombtalan ágon keresztülnéz egy reggel, amely már egészen a tavaszban van. Ez a keresztülnézés, a már a tavaszban álló reggel keresztülnézése a még lombtalan ágon; ahogyan áthatja, a tavaszba emeli, a tavaszba nézi a lombtalan ágat az őt körülvevő reggel: ez a rendszerelmélet szemléletmódjának lényege. Reggel és ág *egysége*.

A gondolatmenet szép lezárása, kizengetése érdekében azzal a kéréssel fordulunk a kedves olvasóhoz, hogy álljon meg itt egy pillanatra, és olvassa fel hangosan Rilke szavait: vélhetőleg meg fogja sejteni, mit értett Kant „cél nélküli célszerűsége”. Ma nem annyira divatosan fogalmazva, ezek a sorok hangosan kimondva nagyon, nagyon szépek. Legyenek az ünnepeltnek adott (mondott) apró ajándékok!

Visszatérve az ünnepelt szavaiból kihallott *kintre* és *bentre*: ezek nemcsak Szajbély Mihály személyének, hanem egyúttal ennek a kötetnek az identitását is meghatározó *bent* és *kint*, azaz *rendszer* és *környezet*. Kint: nincs levegő, víz

alatt vagyunk. Bent: kulturális fordulat, interdiszciplinaritás. A *kin*hez ez a kötet direkt módon nem tud sokat hozzátenni. „Ember nincs, aki megmondja” hogyan változnak a külső feltételek – sajnos úgy néz ki, egyelőre ez „nem reggel”, és nem a „tavaszban áll”. A *bent* azonban (talán még) a mi dolgunk, mindannyiunké: ünnepelté, ünnepelőké, tisztelgő köteté. A kulturális fordulat és az interdiszciplinaritás felbolygat, megmozdít, vitára készítet, és ha szerencsénk van: közel hoz. Ez a kötet szerkezetével éppen ezt szeretné mondani, ezt és ezzel szeretne ünnepelni. A kulturális fordulat talán legfontosabb hozadéka a reflexió új módjainak illetve alapvető szükségességének hangsúlyozása. A kérdés éles újrakérdezése: kik is vagyunk mi (irodalmárok, újságírók, írók, újságot író írók, történészek, utazók, antropológusok, nyelvészek, (’régi’- és új)médiakutatók, kultúrakutatók, etc.) és mit is csinálunk, amikor írunk, olvasunk, utazunk, értelmezünk, megszólítunk? Kit is szólítunk meg pontosan? Mi a viszonyunk a „terephez” (kutatásunk tárgyához és/vagy helyszínéhez – vagyis input-oldalához), a „bennszülöttekhez” (kutatásunk tárgyához és/vagy helyszínéhez – vagyis szintén input-oldalához) és a „szakmai (vagy nem) közönséghez” (kutatásunk output-oldalához: tárgyához és/vagy helyszínéhez)? A kulturális fordulat legfontosabb eredménye, hogy rákényszerít: viszonyunk legyen (az ebben az esetben professzionális értelemben vett) létünkhöz. Akinek pedig viszonya van a létehez, az (jelen)van. És talán itt ragadható meg a már emlegetett habitus: Szajbély Mihálynak elég határozottan van önmagához egy bevallott és vállalt viszonya, története és történetisége, és ebből fakadóan élő jelene. Úgy tűnik, sokan ezt gyengeségnek tartják, vagy egyszerűen elfelejtik a képességet a tudományos megtiszteltetések (például rituális Festschрифtek) és adminisztratív feladathalmazok csalfa özönében. Szajbély Mihály képes volt mindezen körülmények közepette is önreflexív maradni, ami a hatalommal rosszul élés egyes számú ellenszere és ellensége. Szerintünk többek között ezért kedvelik oly sokan; mi reméljük, titokban talán irigylük is többen.

Legyen ez a kötet ennek a viszonynak, ennek a kérdésnek a dokumentuma. Az ünnepeltnek tavaszi reggelt kívánunk, kitartást és sok erőt, mert ha a reggel átnéz az ágon, a fény a gyökerekig hatol:

És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Sokan és sokat dolgoztak azért, hogy ez a kötet és a hozzá kapcsolódó ünnep létrejöhesse, és ezzel a fent tárgyalt erényeket megörökíthessük. Természetesen köszönet illeti a szerzőket, akik tanulmányukkal hozzájárultak az ünnepléshez! Mellettük számos cinkosunk volt. Mindenekelőtt Gyimesi Tímea, aki Széchenyi Ágneshez és Rákai Orsolyához hasonlóan a kötet előkészítése során elkalauzolta a szerkesztőt az általa be nem járt 'világokba'. Mikola Gyöngyi mindig segítőkészen foglalkozott a kötet és az átadására szervezett ünnepség ügyével. Utóbbiban Erdélyi Ágnes segítsége is elengedhetetlen volt. A kötet megszületését a Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék biztosította. Konceptiójának és szerkezetének kialakítása ezen előző szerzőinek műve és víziója. A kötet koherenciáját a szerkesztésben is közreműködő Ivaskó Livia és a technikai szerkesztés hatalmas munkáját is felvállaló Mátyus Imre biztosította a szerkesztő mellett. Tanszékünk végzős mesterképzéses hallgatói, azaz fiatal kollegáink, Garai Tímea, Gászó Orsolya, Mucsi Ágnes és Udvari Krisztina számos munkaórát töltöttek a szövegek fölött bábáskodva. Hollósi Zsolt létrehozta a lehetetlent: meginterjúvolta az ünnepeltet úgy, hogy ő nem tudta, saját ünnepi kötetében jelennek majd meg gondolatait. Balog József, Klucsik Edit és Kovács Zoltán mozgóképen foglalta össze az ünnepelt tudományos tanulmányok melletti alkotását, az elmúlt évek intézményfejlesztését. Mindannyiuknak köszönet minden feláldozott percért és óráért!